

DOI: 10.36719/2663-4619/61/166-169

Nigar Mehman qızı Quliyeva

Bakı Dövlət Universiteti

nigar.quliyeva.5649@gmail.com

Rövşanə İkrəm qızı Əhmədova

Bakı Dövlət Universiteti

rovshaneehmedova96@gmail.com

AVROPA ÖLKƏLƏRİNDƏ (FİNLANDİYA, ALMANİYA, DANİMARKA) MƏKTƏB COĞRAFIYASININ TƏDRİSDƏ YERİ VƏ İNKLÜZİV TƏHSİL

Açar sözlər: tədris planı, coğrafiya dərsliyi, təhsil sistemi, təhsil səviyyəsi, inklüziv təhsil, SİM

School geography in the curriculum and inclusive education in Germany, Finland, Denmark Summary

A number of countries have specially designed educational programs for both healthy and students with disabilities. Differences in the education systems of countries reveal differences in the teaching of geography and the application of inclusive education. This article provides information on the geography curriculum, syllabus, lesson hours, textbooks in Finland, Germany and Denmark's secondary schools, and compares them with Azerbaijani schools. At the same time, the general content and differences of inclusive education in those countries are reflected.

Key words: curriculum, geography textbook, education system, level of education, inclusive education, Limited Health Opportunities.

Giriş

Coğrafiya gələcəkdə daha mükəmməl bir dünyanın inşası üçün vacib fənlərdən biridir. Bu fənn fəal və məsuliyyətli gənclərin yetişdirilməsində əvəzəilməz rola malikdir. Daha mükəmməl bir dünyanın gələcəyi təkcə sağlam şagirdlərdən yox, sağlamlıq imkanları məhdud olan (SİM) şagirdlərdən də asılıdır. Bunun üçün həmin şagirdlərin inklüziv təhsilə cəlb olunması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Ölkələrin təhsil sistemindəki fərqliliklər coğrafiyanın tədris edilməsi və inklüziv təhsilin tətbiq edilməsində olan müxtəlifliyi ortaya çıxarır. Bəzi ölkələr digərləri ilə müqayisədə təhsilin keyfiyyətinə görə ön plana çıxır. Bu fərqlilikləri bir neçə ölkənin nümunəsində təhlil edək.

Təhsilin keyfiyyətinə görə bütün dünyada tanınan **Finlandiyada** coğrafiyanın tədrisinə aşağı siniflərdən başlanılır. 1-ci və 4-cü siniflər arasında coğrafiya, "Ətraf mühit və təbiət elmləri" fənni adı altında tədris edilir. 5-ci və 6-cı siniflərdə coğrafiya, "Biologiya və Coğrafiya" fənni daxilindədir. 7,8 və 9-cu siniflərdə isə ikisi məcburi, ikisi seçmə fənn olaraq 4 coğrafiya fənni tədris edilməkdədir.

Finlandiya məktəblərində təhsil 190 gün davam edir. İyun ilə avqust arasında 2,5 aylıq müddətdə şagirdlər yay tətilinə buraxılır. İki yarım ilə bölünən tədris ilində həftədə 19-30 saat arasında dərs verilməkdədir. Dərslərin bəziləri seçmə, bəziləri isə məcburidir. Bir dərsin müddəti Azərbaycanda olduğu kimi 45 dəqiqədir. Tənəffüs müddəti isə bizim məktəblərdən fərqli olaraq 15 dəqiqədir. Aşağı siniflərdə bir fənn həftədə 2 dəfə olmaqla 27 saat tədris olunur. 9-cu sinfin sonunda şagirdlər könüllü olaraq 10-cu sinfə davam edə və yaxud öz istəklərinə uyğun lisey təhsilini seçə bilərlər. 9 illik təhsil məcburidir. Bütün bölgələrdə yerləşən məktəblərdə eyni adlı fənlərdən və tədris ədəbiyyatından istifadə olunur. Finlandiyada Azərbaycan dərslərlərindən fərqli olaraq variativ dərslərlər mövcuddur. Lakin bu dərslərlər eyni standartlar əsasında hazırlanır. Demək olar ki, Finlandiyada təhsilin keyfiyyəti bölgələr üzrə bərabərdir.

Lisey təhsilində coğrafiya, fizika, kimya və biologiya ilə birlikdə eyni fənn daxilində fərqli mövzularda tədris edilir. Bu fənlərdən "Mavi planet" və "Ortaq bir dünya" məcburi olaraq tədris edilir. "Təhlükələr dünyası" və "Regional iş" fənləri isə seçmə fənn olaraq tələbələrin ixtiyarına buraxılır. Azərbaycan məktəblərində isə coğrafiya 6-cı sinifdən 11-ci sinfə qədər eyni fənn adı altında tədris edilir və şagirdlərin seçimi üçün başqa coğrafi fənlər mövcud deyil.

Günümüzdə Finlandiyada bütün uşaqlar (sağlam və SİM uşaqları) eyni təhsil sisteminin içərisində yer alırlar. SİM uşaqlarının sadəcə 2%-i xüsusi təhsil müəssisələrində təhsil alır, 16%-i isə inklüziv təhsilə cəlb olunub. Finlandiyada inklüziv təhsilə keçid 1970-ci illərdə başlanılmış, 1990-cı illərdə isə geniş vüsət almışdır. Salamanka bəyənnaməsi və "Hərəkət üçün təhsil" hərəkəti Finlandiyada Inklüziv təhsilin inkişafında mühüm rol oynamışdır.

Finlandiyada inklüziv təhsil qanunvericilik səviyyəsində inkişaf edir. Finlandiya təhsil sisteminə rəhbərlik edən qanunvericilik, bərabərlik, öyrənmə ədaləti və inklüziya prinsiplərinə əsaslanır. Təhsilin ən vacib hədəfi SİM uşaqlarının böyüməsini və inkişafını mümkün olan bütün yollarla dəstəkləməkdir. Xüsusi ehtiyacı olan şəxslər mümkün olan ən geniş və ən əhatəli təhsil sistemindən faydalanmalıdırlar. Yerli qanunlara görə, sağlamlığında məhdudiyyəti olan şəxslərin təhsili üçün diferensiaslanmış mühitin formalaşdırılması başlıca şərtidir. Milli tədris proqramına edilmiş xüsusi dəyişikliklərə əsasən, belə məhdudiyyəti olan uşaqlar da digərləri kimi kütləvi məktəblərdə təhsil ala bilərlər. Bundan əlavə, dövlət tədris-məsləhət mərkəzləri fəaliyyət göstərir ki, onlar da fiziki qabiliyyətləri məhdud olan uşaqlara, onların valideynləri və pedaqoqlarına təhsil prosesində yardım edir. Məktəblərdə pedaqoqlar üçün inklüziv təhsil mütəxəssislərinin başçılığı ilə uzunmüddətli kurslar və qısamüddətli təlimlər də keçirilir. Pedaqoqları hər növ fiziki məhdudiyyəti olan uşaqlarla işləmək üçün ciddi hazırladırlar. Bu baxımdan müəllimin tək təhsildən deyil, tibb və psixologiyadan da hazırlıqlı olması başlıca şərtidir. Ailələr, müəllimlər və şagirdlərlə birlikdə məktəbin təhsil və icra planlarının hazırlanmasında iştirak edirlər.

Finlandiyada inklüziv təhsil iki fərqli növə bölünür: "Part-time xüsusi təhsil" adı verilən hissədə şagirdlər həftədə bir saatdan bir neçə saatadək fərdi və ya kiçik qruplarda digər şagirdlərlə birgə xüsusi fənn müəllimlərindən dərslər alırlar. "Part-time xüsusi təhsil"ə qatılan əsas sinif şagirdlərinin nisbəti son illər ərzində 22,7% yüksəlmişdir. (Statistika Finlandiya, 2018).

Inklüziv təhsilin ikinci forması isə uşağın "xüsusi dəstək sinfinə" rəsmi köçürülməsini əhatə edir. Şagirdə "xüsusi dəstək" təyin etmək, ümumiyyətlə onu xüsusi təhsil otağına köçürmək deməkdir. Bu sinif otaqları daha çox ümumi məktəblərdə yerləşir. Və bu siniflərdə təhsil alan uşaqların nisbəti 7,3% təşkil edir.

Inklüziv təhsil müddəti uzadıla və ya təxirə salına bilər. Şagird ümumi və gücləndirilmiş dəstək tədbirlərinin öhdəsindən gələ bilmərsə, məcburi təhsili uzadılır. Həmin şagirdlər əsas təhsilinə bir il sonra başlaya bilərlər. Finlandiyada həmçinin SİM şagirdləri icbari 9 illik təhsildən sonra könüllü bir il də əlavə oxuya bilərlər.

Ölkədə inklüziv təhsilin reallaşması üçün pedaqoq hazırlığı ilə dövlət məşğuldur. Məsələn, Laplandiya Universitetində "Məllimlərin tədrisi" adlı proqram fəaliyyət göstərir. "Elm və təhsilin müasir problemləri" elektron elmi jurnalının verdiyi məlumatlara görə, bu proqramdan müəllim olmaq istəyən hər bir mütəxəssis yararlanı bilər. Bələdiyyə səviyyəsində isə iş bu formada təşkil olunub: bir sinifdə iki qrup formalaşdırılır - adi uşaqlar və fiziki məhdudiyyəti olan uşaqlar. Dərsi iki müxtəlif müəllim aparır. Ehtiyacdən irəli gələrək bu müəllimlərə xüsusi pedaqoq və köməkçi də qoşula bilər. Belə siniflərdə uşaqların sayı təqribən 25 nəfərdən ibarət olur.

Almaniyanın təhsil sistemi Azərbaycanın təhsil sistemindən tamamilə fərqlidir. Azərbaycanda bütün bölgələrdə yerləşən məktəblərdə eyni təhsil proqramından istifadə edilsə də, Almaniya bu qanunauyğunluq pozulur. Almaniya 16 federal torpaqdan ibarətdir və hər federal torpağın özünəməxsus təhsil sistemi mövcuddur. Bu da o deməkdir ki, Almaniya 16 müxtəlif təhsil sistemi tətbiq olunur. Orta təhsil bəzi bölgələrdə 12, bəzilərdə 13 il davam edir. Məcburi təhsil bütün bölgələrdə 4 il olsa da, Berlin və Bradenburgda 6 ildir. Almaniyanın təhsil sistemində 1964-cü ildə imzalanan Hamburg müqaviləsinə görə bütün federal torpaqlarda yerləşən məktəblərdə tədris ili və tətilin müddətində birlik yaradılmışdır. Tədris ili avqust ayından iyula qədər davam edir. Həftə içi 5 gün dərs keçilən məktəblərdə bir tədris ilinin orta müddəti 188 gündür. Tədris ili 2 yarım ilə bölünmüşdür.

Aşağı siniflərdə şagirdlərə daha bəsit coğrafi bilik və bacarıqlar öyrədilərkən, orta siniflərdə bunlara əlavə informasiya, bilik və bacarıqlar əlavə olunaraq orta səviyyəyə çatdırılır. Azərbaycanda tətbiq olunan Kurikulum tədris proqramında da standartlar sadəcə mürəkkəbə doğru dəyişir. Universitetə hazırlıq məqsədi ilə hazırlanmış, bizim ölkədə təmayül sinfi adlandırılan 11 və 12-ci siniflərdə, digər aşağı səviyyələrdə əldə olunan bilik və bacarıqlara əlavələr edilərək şagirdlərin bacarıqları yüksək səviyyəyə çatdırılır. Aşağı siniflərdə coğrafiya mövzuları bəzi bölgələrdə tarix, bəzi bölgələrdə kimya, fizika ilə birlikdə başqa fənn adı altında tədris olunur. Verilən coğrafi təhsilin əsas məqsədi şagirdlərin bu bacarıqları bütün həyatları boyu öz fəaliyyətlərində istifadə etmələridir. Bizim məktəblərdə isə coğrafiya heç bir fənlə birləşmir və yalnız fənlərarası inteqrasiya mövcuddur.

Almaniya orta təhsil 2 pillədən ibarətdir. Bütün bölgələrdə 5-ci və 10-cu, Berlin və Bradenburg əyalətlərində isə 7-ci və 10-cu siniflər arasındakı birinci pillə adlandırılır. Bölgələr üzrə tədris planlarında tərtib olunan mövzular məktəbin coğrafi mövqeyinə, şagird və müəllimlərin istək və dəyərləndirmələrinə görə hazırlanır. Bəzi bölgələrdə mövzular daha dərindən, bəzilərdə isə səthi tədris olunur. Ümumi götürüldükdə, 10-cu sinif qədər bütün bölgələrdə şagirdlər daha çox fiziki coğrafiyaya aid bilik və bacarıqlar əldə edirlər. Həftə üzrə dərs saati da bölgələr üzrə dəyişir. Almaniya təhsilindən fərqli olaraq Azərbaycanda bütün bölgələrdə yerləşən məktəblərdə tədris proqramı və tədris saatları eynidir.

Orta təhsilin ikinci pilləsi 11 və 12 ci sinifləri, bəzi bölgələrdə 13-cü sinfi də əhatə edir. Bu pillədə şagirdlərə coğrafiya seçmə fənni kimi təqdim olunur və iqtisadi coğrafiyaya aid bilik, bacarıqlar qazandırılır. Təbiət elmləri təmayüllü siniflərdə, coğrafiya fənni həftədə 5 saat, digərlərində isə həftədə 3 saat məcburi tədris olunur. Bölgələr üzrə məktəblərdə fərqli dərsləklərdən və mövzulardan istifadə olunur.

Almaniyada son aparılan statistik araşdırmaya görə ümumi şagird sayı 7.352.753, xüsusi təhsilə ehtiyacı olan şagirdlərin sayı 500.544, inklüziv təhsilə cəlb olunan şagirdlərin sayı isə 157.201 nəfərdir. Almaniya məktəblərində inklüziv təhsil vacib bir mövzudur. İctimaiyyətdə bu istiqamətdə müxtəlif fikirlər çox olsa da inklüziv təhsillə bağlı empirik tədqiqatlar da mövcuddur. Almaniyada xüsusi təhsil həm ümumi təhsildəki dəyişikliklərdən, həm də beynəlxalq mübahisələrdən təsirlənərək keçid dövründədir. Almaniyada SİM uşaqları üçün xüsusi təhsil təminatı hər bir federal torpaq üzrə dəyişir. Bu müxtəlifliyə baxmayaraq, SİM şagirdlərinə pedaqoji dəstək daha çevik əsaslarla təşkil edilir və inklüziv təhsil sahəsində irəliləyişlərə nail olunur.

Almaniyada sağlamlıq imkanları məhdud şəxslər üçün dəstək və təhsil, Əsas Qanuna (Grundgesetz) və Sosial Məcəlləyə (Sozialgesetzbuch) təbə olan bir qanuni çərçivə ilə təmin edilir. Bundan əlavə, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Əlillər Hüquqlarına dair Konvensiyasının 2009-cu ilin martında Almaniyada qüvvəyə minməsi də, bu sahədə irəliləyişlərə zəmin yaratdı. Dövlət, Konvensiyanın məqsədlərinə müvafiq qanunvericiliklə, inzibati addımlar atmaqla çatır. Almaniyada təhsil müəssisələrinin əksəriyyəti dövlət orqanları tərəfindən maliyələşdirilir, yəni vəsaitlərin böyük hissəsi dövlət büdcəsindən təmin edilir. Almaniyadakı bütün şagirdlərin təxminən 6.6% -nin xüsusi təhsilə ehtiyacı var.

Almaniyanın inklüziv təhsil təcrübələrindən bir sıra ölkələr yararlanır ki, onlardan biri də Azərbaycandır. Bunun üçün Azərbaycanda bir sıra layihələr həyata keçirilib. Hətta, inklüziv təhsil üzrə pilot məktəblərinin direktorları, müəllimləri və xüsusi təhsil mütəxəssisləri üçün Almaniyada təlim səfəri təşkil edilib. Bakıda onlara Almaniyanın Oldenburq Universitetinin 4 nəfərdən ibarət professor heyəti tərəfindən iki həftəlik təlim də keçirilib.

Danimarkada təhsil digər ölkələrdə olduğu kimi pillələrə bölünür. Orta təhsil 9 illikdir. 10 və 11-ci siniflər isə orta təhsilin yuxarı pilləsi adlanır. Orta məktəbdə tədris ili 40 həftə davam edir.

Danimarkada coğrafiyanın tədrisi digər fənlərin daxilində təhsilin ilkin pilləsindən başlayır. Coğrafiya fənninin minimal illik tədris saati 7-ci siniflərdə 60 saat, 8-ci və 9-cu siniflərdə 30 saat olmaqla cəmi 120 saat götürülür. Burada əsas məqsəd şagirdlərin digər təməl fənlərlə birlikdə sadə coğrafi bacarıqlara yiyələnməsidir. Tədris ədəbiyyatı şagirdin öz həyat fəaliyyətində icra edə biləcəyi coğrafi məlumatlar əsasında hazırlanmışdır. "Təbiət və Texnologiya" fənni məktəbdə məcburi bir fənn olub 1-ci sinifdən 6-cı sinfə qədər tədris olunur. Bu fənn vasitəsilə şagirdlər elmi səriştələri inkişaf etdirməli, vacib fenomenlər və kontekstlər haqqında bilik və bacarıqlara yiyələnməlidirlər. Həmçinin gündəlik həyatda dəyəri olan düşüncələri, davranışları, konsepsiyaları inkişaf etdirməli və elmin əhəmiyyətini dərk etməlidirlər.

Coğrafiya müstəqil fənn kimi 7-ci sinifdən 9-cu sinfə qədər məcburi tədris edilir. Coğrafiya dərslərində şagirdlər, əsas coğrafi anlayışları, kontekstləri və cəmiyyətin təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə şərtlərini öyrənirlər.

Danimarkada 1970-ci illərdən inklüziv təhsilə maraq daha da artdı. Bu ölkədə bütün uşaqlar kimi SİM uşaqlarının da təhsil almaq hüququ var və uşaqların təxminən 10%-nin xüsusi təhsilə ehtiyacı var. SİM uşaqları həftədə ən azı doqquz saat Təhsil Nazirliyindən dəstək ala bilirlər. Danimarkada inklüziv təhsil hüququ nəinki qanuniləşdirilib, paralel olaraq inklüziv təhsilin reallaşdırılması üçün milli strategiya da hazırlanıb. Milli Resurs Mərkəzi bu prosesə nəzarət edir. Inklüziv təhsil sahəsində araşdırmalar aparan universitetlər bələdiyyələrin bu sahədəki fəaliyyəti ilə maraqlanır və hesabatlar hazırlayır. Inklüziv təhsil pedaqoqların hazırlanması bakalavr və magistr səviyyəsində həyata keçirilir. Inklüziv təhsil sahəsində işləyəcək gənc pedaqoqları hazırlayarkən onların konkret pedaqoji situasiyaya necə reaksiya verəcəklərinə diqqət yetirilir, bu istiqamətdə müxtəlif pedaqoji məsləhətlər işlənilib hazırlanır. Tədris proqramına əsasən gələcək pedaqoqlar xüsusi kurs keçməlidirlər.

Danimarkada valideyn SİM uşağını istədiyi təhsil müəssisəsinə yollaya bilər. Həmin məktəblərdə xüsusi qrup psixoloqlar, loqopedlər və pedaqoqlar var ki, onlar SİM uşaqlarına xidmət üçün ezam olunurlar. Bu ölkədə SİM şagirdlərin mümkün qədər ümumi məktəblərdə təhsil almasına çalışılır. Bəzi məktəblər xüsusi təhsil üzrə ixtisaslaşmışdır. SİM uşaqlar üçün ehtiyac yaranarsa əlavə və ya əvəzedici təhsil də təşkil edilir.

Danimarkada Valideynlər uşaqlarının xüsusi təhsili üçün yerli bələdiyyədəki təhsil-psixoloji məsləhət xidməti (PPR) ilə əlaqə qururlar. Ehtiyac yaranarsa tədris prosesinə SİM şagirdi üçün əlavə pedaqoq və tibb bacısı da cəlb oluna bilər. Həmçinin valideynlər övladları üçün xüsusi təhsil və dəstəklə bağlı müəyyən bir qərarla razılaşmazlarsa, Xüsusi Təhsil Apellyasiya Şurasına müraciət edə bilirlər. SİM şagirdin vəziyyəti hər

il yenidən qiymətləndirilir, müəyyən qeydlər götürülür. Şagirdin güclü tərəfləri, maraqları və gələcəyə dair gözləntiləri üzə çıxarılır və sonda inkişafı üçün tələblər sənədləşdirilir.

Nəticə

Finlandiya, Almaniya və Danimarkanın təhsil sistemlərində müxtəliflik olmasına baxmayaraq, hər ölkənin təhsil sistemini birləşdirən ortaq xüsusiyyətlər mövcuddur. Bu xüsusiyyətlər şagirdlərin coğrafi bilik və bacarıqlara yiyələnməsindən və bu bacarıqların öz həyat fəaliyyətlərinə tətbiqindən ibarətdir. İnküziv təhsil sahəsində hər üç ölkəni birləşdirən ortaq cəhət 1970-ci illərdən sonra normativ aktların qəbulu və geniş islahatların həyata keçirilməsidir. Bu ölkələrdə inküziv təhsil dövlət səviyyəsində inkişaf edir və onların təcrübəsi digər ölkələrlə yanaşı, Azərbaycan üçün də yol xəritəsi təqdim edir. İnküziv təhsilin təşkilində ortaq problem isə SİM uşaqların tamamilə təhsilə cəlb oluna bilməməsidir.

Ədəbiyyat

1. European Geography Education: The Challenges of a New Area.
2. Farklı ölkələrdə coğrafiya eğitimi ve öğretimi. Mayıs 2013. Ankara
3. <https://eng.uvm.dk/primary-and-lower-secondary-education/the-folkeskole>
4. https://vgdh.geographie.de/wp-content/docs/2014/10/geography_education.pdf
5. <https://www.studying-in-germany.org/german-education-system/>
6. <https://journals.openedition.org/belgeo/10062?lang=en>
7. Geografi Undervisningsvejledning 2019
8. Scandinavian Journal of Educational Research-2020
9. International Journal of Inclusive Education-2019
10. The Right to Inclusive Education in Germany-2014
11. Teacher attitudes towards inclusive education in Finland and Brandenburg, Germany and the issue of extra work-2016
12. <https://www.unicef.org/azerbaijan/inclusive-education>
13. TİPİİ.İnküziv siniflərdə təlimin təşkili-2018

Rəyçi: dos. N. Seyfullayeva

Göndərilib: 22.12.2020

Qəbul edilib: 23.12.2020